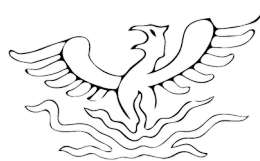

TIDSSKRIFTET FØNIX

*I begyndelsen var gudstjenesten: Trosbekendelsen og de
bibelske læsninger*

KRISTOFFER GARNE
Cand.theol., sognepræst

FØNIX ÅRG. 2022, s. 38-50

Dette værk er licenseret under en Creative Commons-licens
CC BY-NC-ND 2.5 DK

www.foenix1976.dk

ISSN 2446-175X

I begyndelsen var gudstjenesten: Trosbekendelsen og de bibelske læsninger

”Lad os bekende vor kristne tro”, siger præsten i gudstjenesten efter at have læst en af dagens bibelske læsninger op. De fleste steder stemmer menigheden derefter i med trosbekendelsen, enten i fælles recitation eller i sang. Nogle undrer sig måske over, at man begynder med at forsage djævelen, men selve det, at den apostolske trosbekendelse fremsiges på denne måde på dette sted i gudstjenesten, er en så indgroet del af den danske gudstjeneste, at vi ikke stiller spørgsmål derved. Det kunne der ellers være flere grunde til at gøre. Bl.a. af den grund, at det er en særlig, og ikke særlig gammel, dansk tradition at fremsige den apostolske trosbekendelse på dette sted i gudstjenesten. Det har sine historiske grunde og skyldes indflydelse fra N.F.S. Grundtvig (1783-1872), der gjorde den såkaldte ’mageløse opdagelse’, at kristendommen ikke er defineret af biblen, men af den gudstjenestefejrende menighed, der samles om Guds ord i dåben og nadveren.

I det følgende vil jeg gøre rede for trosbekendelsens placering i gudstjenesten gennem tiden og for Grundtvigs særlige syn, der har haft kolossal betydning for dansk kirkeliv. På den baggrund vil jeg diskutere betydningen af, at vi i den danske gudstjeneste har trosbekendelsen så tæt knyttet til de bibelske læsninger. Er det den samme Jesus, vi møder i trosbekendelsen og i kirkeårets prædikentekster, der jo oprindeligt kommer fra fire forskellige evangeliebøger? Og hvad skal vi stille op med den historiske viden om bibelteksternes oprindelse og kristendommens historie, som forskningen er kommet frem til? Er den en trussel mod kirkens bekendelse eller en kærkommen forstyrrelse? Har Grundtvigs tanker forsynet kirken og teologien med en hæmsko i forhold til en historisk afklaret kristendomsopfattelse, eller ligger der snarere heri en arv, der værner mod ukritisk brug af bibelteksterne som troværdige efterretninger om historiske begivenheder?

Trosbekendelsens skæbne i gudstjenesten

Meget tyder på, at trosbekendelsen som fast led i højmesse først er kommet til i vesten på Karl Den Stores tid, dvs. omkring år 800.¹ Og her har det vel at mærke ikke været den apostolske trosbekendelse, hvis grundform måske kan spores så langt tilbage som til dåbsritualer fra det 3. århundrede. Gudstjenestebekendelsen i den latinske messetradition har nemlig været den såkaldte nikænske trosbekendelse, der er vedtaget på kirkemøderne i Nikæa (325), Konstantinopel (381) og Kalkedon (451).

Hvad trosbekendelsens rolle har været i gudstjenesten, er der ikke et entydigt svar på. For det første har der ikke altid været afholdt en prædiken, som vi kender det i dag, mellem gudstjenestens indledende del med læsninger og så nadveren. For det andet er kilderne simpelthen uklare om, hvorvidt trosbekendelsen er blevet sagt efter evangelielæsningen som optakt til den eventuelle prædiken eller først som optakt til nadverden, dvs. efter den eventuelle prædiken. Sandheden er selvfølgelig, at der selv ikke i højmiddelalderens katolske kirke har været liturgisk uniformitet, som man ellers er tilbøjelig til at betragte som en selvfølge på trods af, at det også kun er i teorien mere end i praksis, vi har det i den danske folkekirke i det 21. århundrede.

I den liturgiske forskning i det tyvende århundrede har der dog været en tilnærmelsesvis konsensus om, at den nikænske trosbekendelse hørte til i gudstjenesten efter prædikenen inden nadveren. Det smittede af på den såkaldte liturgiske bevægelse fra 60'erne og frem i og med, at vidt forskellige vestlige kirkesamfund i deres liturgireformer har placeret den nikænske trosbekendelse (evt. med den apostolske som alternativ) som fast led i gudstjenesten efter prædikenen inden nadveren.² Her er den danske kirke altså den store undtagelse.

Kigger vi på Durandus fra Mendes messeforklaring fra det 13. årh., som registrerede og kommenterede datidens katolske kirkes gudstjenestepraktik og var en uhyre udbredt bog i samtiden, er billedet imidlertid ikke entydigt. Durandus skriver i sit afsnit om prædikenen:

Siden evangeliet er forkyndelsen, og trosbekendelsen er en bekendelse af troen, prædikes der for folket efter disse to, fx i form af en udlægning af evangeliet eller trosbekendelsens ord eller af Det Gamle og Det Nye Testamente ... ikke desto mindre er det da også en udbredt praksis, at trosbekendelsen synges efter prædikenen,

1 J.A. Jungmann, *Missarum Sollemnia. Eine genetische Erklärung der römischen Messe*, Freiburg: Basel 1962, bd. 1, s. 600.

2 Frank C. Senn, *Christian Liturgy. Catholic and Evangelical*, Minneapolis: Fortress Press 1997, s. 646-647.

fordi kirken bekender, at den har den tro, som lige er blevet prædikeret.³

Durandus tænker altså evangelielæsning og trosbekendelse som to sider af samme sag, som forholdet mellem forkyndelse og bekendelse, eller man kunne måske sige, at han anser bekendelsen som en reaktion på eller markering af forkyndelsen i evangeliet (og evt. prædikenen). At dømme ud fra Durandus' udsagn er den mest udbredte skik, at bekendelsen indgår som fast led før prædikenen. Og sådan er situationen også i Nordeuropa i begyndelsen af det 16. århundrede.

Da Martin Luther foretager sine gudstjenestereformer i 1520'erne, forudsætter han som en given sag, at trosbekendelsen følger efter evangelielæsningen som optakt til prædikenen. Da han udgiver sit udkast til en tysksproget messe i 1526, foreslår han imidlertid noget radikalt. I stedet for at oversætte den nikænske trosbekendelse fra latin til tysk gendigter Luther den simpelthen til en salme på tre strofer: En hver til Faderen, Sønnen og Helligånden.

Dette forslag følger de danske kirkeordninger – i begyndelsen som menighedens respons efter den nikænske bekendelse på latin, men hurtigt som enerådende trosbekendelse i gudstjenesten.⁴ Salmen står endnu i *Den danske salmebog* (=DDS) fra 2003 som nr. 437: ”Vi tro, vi alle tro på Gud”, men er sjældent brugt, måske pga. en vanskelig melodi, men nok især fordi den ikke har nogen oplagt anvendelse med den nuværende brug af den apostolske trosbekendelse.

Luthers trossalme beholder sin placering som gudstjenestebekendelse efter evangelielæsningen helt frem til begyndelsen af det 19. århundrede. Det ville her føre for vidt at gå dybt ned i detaljer om forholdet mellem de bibelske læsninger og trosbekendelsen i den danske gudstjenestes historie,⁵ men to ting skal nævnes, inden vi kommer til Grundtvigs afgørende betydning.

For det første kan der registreres en forskydning i den måde, evangeliet bliver annonceret på. I det 16. årh. var det en ’hellig evangelist’, der havde skrevet det evangelium, der skulle høres. Med kirkeritualet 1685 er det ikke længere evangelisten, men selve evangeliet, der er blevet helligt. Dette viser en opprioritering af den bibelske ordlyd og et tiltagende luthersk-ortodokst skrift- og gudstjenestesyn, hvor gudstjenesten ses som udlæg-

3 William Durand, *Rationale IV: On the Mass and Each Action Pertaining to it*, ovs. Timothy M. Thibodeau, Turnhout: Brepols 2013, s. 232 (26.1).

4 Jørgen Kjærgaard og Ove Paulsen (red.), *Luthers salmer på dansk*, København: Eksistensen 2017, s. 273-280.

5 Se hertil og for det følgende Holger Villadsen, ”Evangelielæsningens placering og funktion i dansk højmesseordning”, *Dansk Teologisk Tidsskrift* 84/1 (2021), s. 48-91.

ning af en hellig bibeltekst, ikke som bekendelse, forkyndelse og lovsang.⁶ Dengang som nu skulle menigheden i øvrigt besvare annonceringen af evangeliet med et ”Gud være lovet for sit glædelige budskab”, til gengæld gik man så direkte fra evangelielæsningen over i trossalmen uden nogen form for annoncering.

For det andet skal nævnes den skæbnesvangre, men formentligt utilsigtede udvikling, at trosbekendelsen i form af Luthers trossalme helt forsvinder ud af den danske gudstjenestetradition. Det skyldes *Evangelisk-christelig Psalmebog* fra 1798, der som den første af de danske salmebøger ikke er ordnet mhp. på kirkeåret, men grupperer salmerne efter læremæssige inddelingsprincipper. Det fører i 1802 til et reskript, der tillader et mere frit salmevalg. Her fremgår det bl.a., at der kan holdes halv messe, dvs. bl.a. med kun én læsning fra alteret, og at man kan nøjes med at synge trossalmen hver anden søndag vekslende med Gloria-salmen ”Aleneste Gud i Himmerig” (DDS 434). I praksis ryger trossalmen ud og erstattes af salmer valgt af præsten til lejligheden.

Grundtvig og trosbekendelsen

Da Grundtvig virker som præst, er der således ikke nogen fast trosbekendelse i den danske gudstjeneste. Det er hans bedrift at få den genindført, om end man så kan diskutere det betimelige i, at det bliver den apostolske trosbekendelse på den måde, det nu er sket, ligesom man kan sætte store spørgsmålstejn ved nogle af antagelserne bag Grundtvigs lære om trosbekendelsen.

I begyndelsen af det 19. årh., hvor Grundtvig virker som præst, har den historiske bibelkritik eftertrykkeligt sat så store spørgsmålstejn ved de bibelske skrifers pålidelighed som historiske efterretninger,⁷ at den lutherske teologi befinder sig i en situation, der kalder på selvransagelse og fundamentalteologiske overvejelser over kristendommens grundlag. Det er et arbejde, som Grundtvig kaster sig over med en uhyre intensitet, og det meste af 1820’erne arbejder han på at skrive en apologi for kristendommen, hvori han vil forsvare en mere traditionel kristendomsforståelse over for det, han oplever som oplysningstidens udvanding af den. Det vil dog ikke rigtig lykkes for ham, fordi han mangler den ’faste grundvold’, som biblen

6 A.F. Nørager Pedersen, *Gudstjenestens teologi*, København: Berlingske Forlag 1969, s. 186-187.

7 Jf. Mogens Müller, *Kritikken af Biblen*, København: Forlaget Vandkunsten 2021.

tidligere har været, før bibelkritikken satte spørgsmålstegn ved den. I et af sine mange uudgivne udkast giver han udtryk for sin bekymring på følgende måde:

Vor Tid var det forbeholden at fatte Erfarings-Beviset paa Christendommens Sandhed i en Udstrækning og Klarhed, som de forrige Tider ikke kiendte, men ei heller savnede, da i den gamle Kirke det historiske Factum var for nyt til at kunne gøres tvivlsomt, og i den nyere de nordiske Folk for historisk troskyldige til at omtvivle det. Nu derimod da den saakaldte historiske Kritik, saa seierrig har stræbt at gjøre alt Historisk vaklende, al Troværdighed tvivlsom, nu maa Christendommen som Historiens Kæmpe hæve sit store Skjold, som beviser dens Konge-Byrd og trodser alle Slag-Sværd.⁸

Grundtvigs jagt efter en fast grundvold, der skulle føre til den såkaldte mageløse opdagelse, er altså bestemt af den historiske kritik, som har gjort biblen upålidelig på en måde, som overhovedet ikke er faldet tidligere tider ind. Men nu er situationen en anden, og der må kunne findes et 'erfaringsbevis' på kristendommens storhed og sandhed. Grundtvig arbejder både poetisk, historisk og filosofisk med dette. Hvad der fører ham længst mod et brugbart svar, er nok et spørgsmål om øjnene, der ser. Det er alt sammen gentagne gange beskrevet med forskellige accent i den megen litteratur om Grundtvig.

Undervejs i sit arbejde får Grundtvig bl.a. skrevet det poetiske hovedværk *Nyaars-Morgen* fra 1824 og digtet "De levendes land" (DDS 561, jf. 321), hvor kirken dunkelt beskrives som en levende virkelighed, hvori der finder et møde sted mellem mennesket og Gud. Historisk går det op for ham, at da Det nye testaments forfattere jo var kristne, må der have været kristendom til før Det nye testamente.

Men hvordan er den kristendom så overleveret til os og dermed lyslevende i dag? Det var det spørgsmål, han filosofisk søgte at afklare. Her gjorde han flittigt brug af sin filosofiske børnelærdom om 'modsigelsens grundsætning' eller kontradiktionsprincippet: at noget ikke kan både være det ene og det modsatte på en og samme tid. Derfra ræsonnerer han omtrent sådan her: Der må have været en kirke før biblen, og den kirke må vi stå i kontinuitet med i dag. Ellers er hele kristendommen falsk, og det kan den ikke være. Derfor må det være den samme kristendom nu som i den

---

⁸ Cit. efter Henning Høirup, *Grundtvigs Syn på Tro og Erkendelse*, København: Gyldendal 1949, s. 204.

tidligste menighed. Og denne kristendom må have de samme kendetegn dengang som nu. Da det ikke kan være biblen, må det være dåben og nadveren og den tro, som menigheden bekender.

Grundtvigs indsiget formuleredes første gang offentligt i skriftet *Kirkens genmæle* (1825), som var rettet mod professor H.N. Clausen, der groft sagt mente, at kristendommens eksistens var afhængig af, at teologer kunne udlægge skriften og formulere troen for menigheden. Herimod protesterede Grundtvig: Kirken fejrer gudstjeneste og bevidner dermed altid allerede kristendommens virkelighed. Dette var godt og klart set, om end Grundtvig havde svært ved at formulere det i begyndelsen, så det heller ikke nytter at citere en masse for at illustrere hans pointe.

Desværre, kunne man tilføje, fortsatte Grundtvig at ræsonnere videre med modsigelsens grundsætning: Hvis kristendommen i dag er den samme som i begyndelsen, så kan dens overlevering ikke være falsk. Derfor må ikke kun nadverens indstiftelsesord og fadervor høre med til den oprindelige kristendom som 'ord af Herrens egen mund'; også trosbekendelsen må høre med til den oprindelige kristendom, for når det er den, vi bruger som udtryk for den fælles, oprindelige tro ved dåben, så må den også gå tilbage til den oprindelige kristendom. Gør den ikke det, er kristendommen i dag falsk, og det er den ikke. Ergo er trosbekendelsen ved dåben udtryk for den oprindelige kristendom og må som sådan være kirkens 'faste grundvold' dikteret af Herren selv. Det er ikke nok, som den traditionelle legende siger, at trosbekendelsen blev formuleret af apostlene pinsedag. Nej, den måtte være dikteret af Jesus selv. Det er naturligvis noget sofisteri, og fastholdelsen af trosbekendelsens ordlyd som oprindelig og ufravigelig er jo næsten værre end bibelfundamentalismens påstand om, at hvert et ord i biblen er sande historiske efterretninger. Men sådan tænkte Grundtvig altså – også.⁹

Grundtvig og de, der fulgte ham, begyndte nu at fremsige den apostolske trosbekendelse fra prædikestolen ifm. med evangelielæsning og prædiken. Og det blev senere almindelig praksis i den danske folkekirke at bruge den apostolske trosbekendelse som gudstjenestebekendelse. Officielt tilladt blev det først i 1936, og faktisk skal vi helt frem til 1992, før det bliver obligatorisk at fremsige trosbekendelsen i gudstjenesten (i ritualbogen si-destilles den apostolske og den nikænske dog i princippet, jf. DDS, s. 795). Lader man Grundtvigs forsøg på at nå en historisk sikker grund være argumentet for brugen af trosbekendelsen, er det naturligvis en dårlig idé. Træder man imidlertid et skridt tilbage og ser på hele det kirkesyn, der også ligger bag, ser sagen måske anderledes ud.

---

⁹ Jf. Høirup, *Grundtvigs Syn*, s. 369.

Man kan sige, at det, Grundtvig gør med sit kirkesyn, er at foretage en 'kompleksitetsreduktion' af kristendommen.¹⁰ Kristendommen er den levende virkelighed, som udgår fra Kristus, i form af budskabet om syndernes forladelse og evigt liv og dette budskabs efterliv. En virkelighed, som bevidnes i menighedens gudstjenestefejring, når nye medlemmer døbes på trosbekendelsens ord, og menigheden samles til nadver. Hertil behøvede man ikke biblen. Den var en fremragende bog til oplysning og opbyggelse, skrevet 'af kristne, til kristne', som Grundtvig senere formulerede det mere klart.¹¹ Men hvad kristendom er og har været gennem tiderne, får man ikke at vide af biblen, men af den tro, der bekendes ved dåben, når et nyt menneske optages som medlem af kirkesamfundet.

Det betyder, at trosbekendelsen på en måde kommer til at regulere læsningen af biblen. Det formulerer Grundtvig i 1830 på følgende måde:

Saasnart vi nemlig, i vor Troes-Bekiendelse ved Daaben, opvise den Tro Apostlerne forudsætte, og gjøre dette ufravigelige Troens Ord til vor eneste Fortolknings-Regel, da har vi med det Samme tydelig bestemt, hvad det er for en Hellig-Aand, vi paastaae, skal forklare Skrifterne, nemlig den Hellig-Aand, af hvem Jesus, Jomfrue Maries Søn, er undfanget, den Hellig-Aand, paa hvem vi troe, med Faderen og Sønnen, og som i Daaben skaber det hellige Samfund, hvor der er Synds-Forladelse og et evigt Liv.¹²

Trosbekendelsen forklarer altså ifølge Grundtvig de rammer, inden for hvilke biblen skal fortolkes; rammer der dog i videre forstand er sat af Helligåndens virke i menigheden. Det er et synspunkt, som det er nødvendigt at diskutere.

Trosbekendelsen som forudsætning for bibelfortolkning

Den amerikanske lutherske teolog Robert W. Jenson (1930-2017) udgav i 2010 et værk, hvori han historisk og systematisk reflekterer over forholdet mellem bibel og bekendelse. Her foreslår Jenson at betragte trosbekendelsen som "kritisk teori for skriften".¹³ Hans udgangspunkt er, at det fæl-

10 Jf. Hans J. Lundager Jensen, "Den hedenske Grundtvig: Til kulturkristendommens oprindelse" i *Den store mand: Nye fortællinger om Grundtvig*, red. Lone Køller Martinsen, København: Gad 2022, under udgivelse.

11 N.F.S. Grundtvig, "Om det Ny Testamente i Grundsproget eller om Alcala-Texten og Bibel-Kritiken", udg. Jette Holm, *Grundtvig-Studier* årg. 2017, s. 28.

12 N.F.S. Grundtvig, *Skal den lutherske reformation virkelig fortsættes*, København 1830, s. 458. Citeret efter www.grundtvigsværker.dk.

13 Robert W. Jenson, *Canon and Creed*, Louisville: Westminster John Knox Press 2010, s. 79.

lesskab, der er skikket til at forstå, hvad de bibelske tekster prøver at sige, er menigheden, der i sin trosbekendelse har en instruktion i at greje teksternes budskab. Det er umuligt for alvor at forstå teksterne uden på en eller anden måde at forudsætte den Gud, de forsøger at forkynde. Menighedens eksistens grunder sig overhovedet på en overbevisning om at stå i kontinuitet med det folk, i hvis midte skrifterne oprindeligt blev til. De bekender sig til det samme: At Gud har åbenbaret sig i sin Søn Jesus og er nærværende i sin Ånd.

Men hvad stiller vi så op med vores viden om, at fx evangelierne er skrevet af fire forskellige forfattere med fire forskellige baggrunde og interesser. Jensons svar på dette spørgsmål er bemærkelsesværdigt:

Findes der kun Markus' Jesus eller Matthæus' Jesus eller Johannes' Jesus og ikke slet og ret Det nye testaments Jesus, som kan være subjekt for sætningen 'er opstået'? Hvis der ikke gør, må kirkens budskab være farligt hvis ikke fatalt tvetydigt; hvis der gør, må bekendtskab med denne person være det endelige mål for kirkens kritiske læsning af skrifterne.¹⁴

Det betyder ikke, at alle skrifterne har eller skal have den samme teologi. Hvorfor ville vi også forvente det, spørger Jenson og svarer: "Kirkens tradition har altid være mindre en videreførelse af en net samling tanker end en fortløbende diskussion".¹⁵ Men alligevel en tradition, der bekender sig til den samme Gud hele vejen igennem trods alle divergerende synspunkter fra begyndelsen til nu.

Trosbekendelsen tjener i denne sammenhæng ifølge Jenson som et værn mod, at vi lader divergerende synspunkter og historisk forskning obskurere biblen så meget, at vi ikke længere kan forholde os til det budskab, den er skrevet og samlet for at forkynde: At Gud har åbenbaret sig i Søn og er nærværende i sin Ånd.¹⁶

Der er givetvis en irriterende bedrevidende konfessionel tone i Jensons formuleringer, men synspunktet burde ikke være fremmed for nutidens nytestamentlige eksegese, der betoner, at evangelierne bør ses som en fortløbende række kreative genskrivninger af deres forgængere (inkl. Paulus) skrevet til bestemte menigheder for at forkynde en bestemt fortolkning af det overleverede budskab.

Ifølge den danske professor i nytestamentlig eksegese, Mogens Müller, må de bibelske skrifter ses som de første stationer i en receptionshistorie, dvs. som en tolkende overtagelse af en religiøs tradition, der forudsætter

---

14 Sst., s. 86.

15 Sst.

16 Sst., s. 87.

en åbenbaring, som ikke er i selve skrifterne, men som de vidner om og fortolker på hver deres måde.¹⁷ Derfor er der heller ingen grund til at søge at trænge bag om skrifternes fortolkning af dette budskab, som de ønsker at forkynde. Man vil ikke finde ret meget og bliver så nødt til at fylde ud med sine egne værdier, som meget af den nytestamentlige forsknings jagt på den såkaldte historiske Jesus med tydelighed viser.¹⁸ Müller skriver om de fire evangelier:

Med alle deres forskelle fremtræder de fire skrifter hver især som på én og samme tid bekendelse, trosformidling, og eksistensmeddelelse, og deres naturlige forståelsesramme er gudstjenesten. For de er skrevet af troende til troende og fungerer derfor ikke ved argumentation, men vil læses eller høres som forkyndelse.¹⁹

Slagsordagtigt formulerer Müller det med udtrykket: ”I begyndelsen var menigheden!”²⁰ Og hertil må man så tilføje både som en kritik af bibelfundamentalisme og af Grundtvig: I denne begyndelse var der hverken et nyt testamente eller en apostolsk trosbekendelse. Begge dele er vokset frem i et behov for at have en mere udførlig fortælling og fortolkning at forholde sig til i takt med, at den ikke-fikserede mundtlige tradition blev opfattet som utilstrækkelig.

Det er hos kirkefaderen Irenæus (ca. 130-200), vi første gang finder bevidnet et forsøg på at fastholde en bestemt forkyndelsestradition i bibel og bekendelse.²¹ Han bruger de skrifter, vi nu kender som Det nye testamente, som ’apostolske autoriteter’, og han omtaler en ’sandhedens regel’, der angiver den rette forståelse af kristendommen og er uforfalsket overleveret fra begyndelsen. Det var denne sandhedens regel, som Grundtvig, der var stærkt inspireret af Irenæus, fejlagtigt identificerede som den apostolske trosbekendelse, fordi Irenæus aldrig citerer en bestemt formulering. Nok af den grund, at den endnu ikke var fastlagt, ligesom den egentlige kanon, som nu er Det nye testamente, først fastlagdes senere. Tilsvarende med den nikænske trosbekendelse, der første gang formuleredes i 325 og endelig vedtoges i dens (næsten) nuværende form på koncilet i Kalkedon i 451.

17 Müller, *Kritikken af Biblen*, s. 115.

18 Sst., s. 122.

19 Sst., s. 146.

20 Sst., s. 159.

21 Mogens Müller, ”Irenæus, Det Nye Testamente og Grundtvigs mageløse opdagelse: Apostolicitetskriteriets opkomst, betydning og genkomst”, *Tidsskriftet Fønix* årg. 2020, s. 187-202.

I mellemtiden var der vokset en bekendelse frem ud fra det naturlige behov, som dåbsritualet fordrer. Den er i en form, der ligner den apostolske trosbekendelse, første gang bevidnet i den gudstjenesteordning, der tilskrives Hippolyt af Rom (d. 235).²² Hvis denne tilskrivning holder, er det altså en bekendelse, der er betydelig ældre end den økumenisk anerkendte nikænske og har sin *Sitz im Leben* i menighedens dåbspraksis, der er så gammel som kristendommen selv.

Al denne historiske viden ville Grundtvig ikke lade sig forstyrre af i sine teorier om trosbekendelsens oprindelighed. Men det var alligevel det, han intuitivt fattede: At der fra begyndelsen var en menighed, der lige siden har holdt gudstjeneste og døbt nye medlemmer og dermed overleveret og bevidnet budskabet om Guds åbenbaring i Jesus og hans nærvær i Hel- ligånden. De bredest anerkendte skriftligt fikserede udtryk for denne reli- gion er biblen og trosbekendelserne, men ret beset er det alene denne gud- stjenestefejring, det fra begyndelsen er kommet an på. Derfor kunne man sammenfatte alt dette i et andet stikord formuleret af en anden dansk ekse- get: ”I begyndelsen var gudstjenesten”.²³

Tekstrækker og trosbekendelser

Man kan sige, at det ret beset er overflødigt, at gudstjenesten indeholder en trosbekendelse som fast led, idet hele gudstjenesten er én lang forkyn- delse af og bekendelse til den treenige Gud.²⁴ Det samme kunne siges om læsninger fra de bibelske skrifter. Men historien er fyldt med eksempler på sekteriske og sværmeriske tendenser, der opstår i forsøget på at undgå et ydre ord at holde sig til. Kirken er fra begyndelsen installeret med et ideal om en vis enhed, der ikke lader sig rokke og bedst lader sig sikre ved en fastholdelse af de økumenisk anerkendte tekster og trosbekendelser.

Ud fra et rent økumenisk synspunkt ville det mest korrekte være, at den danske folkekirke begyndte at bruge den nikænske trosbekendelse som den primære gudstjenestebekendelse.

Ud fra et historisk synspunkt ville der imidlertid ikke være noget vejen for helt at undvære en trosbekendelse: Den var ikke en integreret del af messetraditionen i det meste af det første årtusinde. I det meste af det 19. og 20. århundrede var der heller ikke noget krav om en fast trosbekendelse

22 Bent Flemming Nielsen, *På den første dag. Kirkens liturgi. Oldtid og middelalder*, København: Eksistensen 2017, s. 207.

23 Geert Hallböck, *Det nye testamente – en lærebog*, København: Forlaget Anis 2012, s. 15.

24 Christian de Fine Licht, ”Glimt af trosbekendelsens historie”, *Haderslev Stiftsbog* årg. 2005, s. 50.

på nær som en del af dåbsritualet. Og i de første tre århundreder efter reformationen blev trosbekendelsen sunget som en salme, der ikke kunne påberåbe sig anden autoritet end den, der kom fra dens forfatter: Martin Luther, men også denne trosbekendelsessalme måtte jo gendigtes, så den passede til det danske sprog.

Der er to forhold, der kunne tale for helt at afskaffe trosbekendelsen som fast led eller erstatte den med en art salmegendigtning (som for den sags skyld fx kunne være DDS 13: ”Måne og sol”, hvis man er til den slags, eller mere gammeldags Grundtvigs ”Løgnens Fader vi forsage”, DDS 481): For det første det forhold, at mange formentligt ikke personligt kan stå inde for hvert et led i trosbekendelsen. Talen om Guds almagt, jomfrufødslen eller kødets opstandelse klinger ikke nødvendigvis godt som ufortolkede konstateringer. For det andet det forhold, at den nuværende brug af trosbekendelsen kunne give indtryk af, at der er et sømløst forhold mellem den Jesus, som bekendes, og som taler i læsningerne fra de fire evangelier. Som om vi møder den historiske og nu nærværende Jesus selv i læsningerne. Bør vi ikke lade os forstyrre af det faktum, at der for både bekendelse og bibels vedkommende er tale om historisk betingede fortolkninger, og indrømme vores egen tid dens ret?

Imidlertid er der for mig at se flere ting, der taler for fortsat brug af den apostolske trosbekendelse. Den er indprentet godt og grundigt i danskerne gennem århundreder. Ikke kun i gudstjenesten og dåbsritualet, men også gennem Luthers lille katekismus og konfirmationsforberedelsen. Og så er der i forlængelse af Grundtvig grund til at fremhæve, at netop denne trosbekendelse ikke er formuleret som en lærebekendelse, alle (engang) har kunnet tilsluttet sig, men er vokset ud af dåben. Det er således ikke ”min” tro, der bekendes, men den fælles, historiske tro, der har ligget til grund for dåben i århundreder og derved skaber kontinuitet på tværs af tid og rum. Det er også derfor, forsagelsen af djævlens er med, fordi det netop er vores dåbsbekendelse, og det understreges tydeligt på denne måde. Her er det ikke stedet at diskutere dåbsritualer, men det er klart, at brugen af den apostolske trosbekendelse i gudstjeneste også må justeres, hvis dåbsritualet bliver det. Endelig må man også vedstå, at der i den kristne tro altid vil være et element af ”mysterium”, der aldrig lader sig formulere på et rationelt acceptabelt sprog. Og så er det godt at have en gammel, bredt anerkendt, poetisk og mytisk formular som trosbekendelsen at holde sig til.

For nu at nærme mig en afslutning vil jeg pege på tre konkrete ting, man liturgisk kunne gøre for at fastholde den nuværende brug af trosbekendelsen, men samtidig understrege både dens og biblens historisk betingede karakter:

1) Trosbekendelsen bør definitivt flyttes til *efter* evangelielæsningen, så den ikke giver indtryk af at være en ufravigelig forudsætning for at høre evangeliet, men en sammenfatning af den tro, som er kirkens. Dette gøres let ved at bruge den ordning, der udelader den ene af gudstjenestens tre læsninger. Tre læsninger må generelt siges at være overkill og udtryk for en misforstået hyper-lutherdom, hvor det læste ord har topprioritet frem for det prædikede, bedte eller sungne ord.

2) Præsterne bør stoppe med at indlede trosbekendelsen med ”lad os bekende vor kristne tro”, som om det var en overhøring i udenadslære eller personlige overbevisninger. Man kunne helt udelade denne opfordring eller i stedet sige noget i retning af ”lad os sige/høre den bekendelse, vi er døbt på”. Selv bruger jeg det grundtvigsk farvede, men måske lige lovligt gammelmodige udtryk ”lad os bekende den kristne tro og dåbens pagt”.

3) Ligeledes bør evangeliet ikke annonceres med ”dette hellige evangelium...”, som om teksten i sig selv er hellig og ophøjet. Det stammer fra en anden tid med et andet bibelsyn. Man kunne også undvære det efterfølgende ”Gud være lovet for sit glædelige budskab”. Ikke fordi, det som sådan er forkert, at menigheden synger det, men hvorfor netop lige inden evangelielæsningen, som om den i sig selv uden tilegnelse, forståelse og alle de andre ord i gudstjenesten er et glædeligt budskab.

Helt generelt bør præsterne i prædikener og undervisning betone både teksternes og trosbekendelsernes historiske karakter som fortløbende fortolkninger og genskrivninger af det samme budskab, vi lægger øre og mund til i dag. Både bibeltekster og trosbekendelser skal fortløbende nyoversættes og justeres på baggrund af forskning og med sigte på deres liturgiske brug. De er ikke heller ikke i deres ordlyd hævet over kritik og fortolkning.

Men når det er sagt, så bør det ligeledes atter og atter betones, at den kristne kirke ikke er et læseselskab, men et gudstjenestefejrende tros-fællesskab. Derfor kan den historiske bibelkritiks afdækning af teksterne og deres tilblivelseskontekst aldrig have absolut forrang frem for den i gudstjenesten nedlagte forståelse af teksterne som fortolkende vidnesbyrd om den Gud, der bekendes og bedes til.²⁵

Enhver prædikant bør naturligvis lade sig forstyrre af vores viden om teksternes oprindelige sammenhæng i et forsøg på at nå til en bedre og dybere forståelse. Men ligesom de fire evangelier løbende blev afløst af nye genskrivninger, så viste selve evangeliengenren sig at være utilstrækkelig for kirkens behov. Med den langsomme forvandling fra en religion, der

25 Jf. også Henning Kjær Thomsen, *Da åbnes deres øjne! Læsninger i kirkeårsfortællingens kristologi – fra faste til trinitatis*, København: Eksistensen 2021, s. 226.

ikke kun skulle sigte på en kommende frelse, men også skulle være i verden og følge årets cykliske gang, blev der behov for tekstrækkerne, der følger kalenderåret. Første tekstrække er, hvis ikke urgammel, så temmelig gammel.²⁶ Dette ”femte evangelium”²⁷ er naturligvis lige så lidt som de fire evangelier, det ’genskriver’, hævet over kritik og revidering, men selve dets struktur udstikker alligevel en forståelsesramme for kristendommen, som er ufravigelig: at det ikke er i teksterne, de være nok så kanoniske, at vi møder Gud, men i den levende virkelighed i dagen, ugen, året og livet.

Glemmer man det i sin studerekammeriver efter at komme til den rette forståelse af kristendommen og dens tekster på historiske præmisser, så må man gå i kirke og fx deltage i fremsigelse af trosbekendelsen eller synge et salmevers af Grundtvig. Og således oplivet af sammenhængen (og måske en ihukommelse af dåbens virkelighed) kan det ske, at det alligevel bliver i mødet med bibelteksterne, at der åbner sig et vindue til Guds rige. For nu at sige det – og dermed slutte – med en strofe af Grundtvig:

*Skriften, læst med Øine vaade,
Herrens Bog med Barne-Tro,
Den er rig paa Lys og Naade,
Den er fuld af Fred og Ro.²⁸*

---

26 Holger Villadsen, *Perikoper og kirkeår i oldkirken*, København: Books on Demand 2010.

27 Mogens Müller, *Evangeliet og evangelierne. Evangelierne som bibelske genskrivning*. København: Forlaget Anis, s. 134.

28 *Grundtvigs Sang-Værk*, København: Gad 1944, 1,34,17.